

свідомості як її продукти. Різні теорії міфу доводять, що міфотворчість розглядається як невід'ємна складова культурно-історичного процесу, моделюючи у соціофокусованому вигляді не тільки закріплені традицією родові ознаки людського світосприйняття, але й спосіб передачі смисложиттєвого змісту, актуального для суспільної свідомості.

Л і т е р а т у р а :

1. Афанасьев А. Поэтические воззрения славян на природу / А. Афанасьев. – К., 1997. – Т. 2. – 164 с.
2. Булашев Г. О.: Украинский народ в своих легендах и религиозных воззрениях и верованиях. Космогонические украинские народные воззрения и верования / Г. О. Булашев. – К., 1909. – Вип. 1.
3. Великий А. Г. Українське християнство. Причини до історії української церковної думки / А. Г. Великий. – Еспанія, 1990. – 215 с.
4. Воропай О. Звичаї нашого народу / Олекса Воропай. – К., 1991. – Т. 2.
5. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / М. І. Костомаров. – Либідь, 1994.
6. Морщакова О. С. Витоки української міфології / О. С. Морщакова // Наукові записки: зб. наук. праць Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – 2000. – Вип. 5. – С. 99–107.
7. Морщакова О. С. Міф як чинник гармонізації людського життя / О. С. Морщакова // Міфологічний простір і час у сучасній культурі. – К., 2003. – С. 49–51.
8. Морщакова О. С. Міфологія як націосинтезуючий фактор культури / О. С. Морщакова // Наукові записки: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. Зб. наук. пр. нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. – К., 2000. – С. 85–89.
9. Морщакова О. С. Соціальна міфотворчість як культурне явище / О. С. Морщакова // Культура і мистецтво у сучасному світі: Наукові записки КНУКіМ. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 58–63.
10. Нечуй-Левицький І. С. Світогляд українського народу. – Львів, 1876.
11. Введенский А. Религиозное сознание язычества / А. Введенский. – М., 1902., Т. 1: Естественных религий.
12. Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості / А. Річинський. – К. – Тернопіль, 2000. – С. 88–101.
13. Сорокопуд Н. Календарь полезных советов. – Харьков: “Панорама”, 1993. – 96 с.
14. Томашівський С. Вступ до історії церкви на Україні / С. Томашівський // Записки ЧСВВ. – 1932. – Т. 4. – 312 с.
15. Чубатий М. Історія Української Церкви / М. І. Чубатий. – Гіршберг, 1946.

Мізін К. І.

Київський національний лінгвістичний університет

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Лінгвокультурологія як міждисциплінарний феномен перебуває нині на стадії формування своєї терміносистеми [2, 19]. Разом зі становленням базових понять цієї дисципліни ведеться пошук епістемологічного інструментарію дослідження її об'єкта, яким є “взаємозв'язок культури й мови в процесі їхнього функціонування та вивчення інтерпретації цієї взаємодії як єдиної системної цілісності” [1, 32]. Перспективним інструментом для інтерпретації взаємодії мови та культури вважається психолінгвістичний експеримент [4], який С. Г. Тер-Мінасова слушно називає лінгвокультурологічним [5, 111], бо за його допомогою можна ідентифікувати лінгвокультурологічну інформацію, закодовану в асоціативних полях, визначити релевантні риси ментальності певного лінгвосоціуму, встановити зміни в мовній свідомості його представників тощо. Тому (вільний) асоціативний експеримент вважається ефективною методикою, на основі якої можна виявити накопичені в

результаті попереднього досвіду асоціації носія мови (О. І. Горошко, О. О. Залевська, Ю. О. Караулов, С. В. Мартіне, Ю. О. Сорокін, Н. В. Уфімцева).

Залучення для психолінгвістичних експериментів матеріалу фразеології – “дзеркала” душі народу є доречним. Особливо ж перспективним є матеріал компаративної фразеології, де експерименти допомагають виявити особливості концептуалізації носіями мови об’єктивного світу (В. А. Маслова, Л. Г. Олексішина, О. Т. Тодор та ін.), оскільки в компаративних фразеологічних одиницях (КФО) утілюється духовна культура народів.

Метою пропонованої розвідки є розкодування лінгвокультурологічної інформації, імплікованої в тандемі *стимул* → *реакція* у межах асоціативних полів носіїв віддаленоспоріднених німецької та української мов. Ці реакції отримані за допомогою цілеспрямованого психолінгвістичного експерименту, де асоціації обмежуються порівнянням: інформантам пропонується продовжити стимул (початок порівняння) першим словом, яке спадає на думку, напр.: *feigherzig, wie* / боязкий, як Реакцією на цей стимул повинен бути порівняльний образ, що постає у свідомості інформанта як еталон ознаки. Частина суб’єктивності інтуїції носіїв мови компенсується за рахунок використання інтуїції певної кількості інформантів (80 німців і 100 українців віком від 17 до 30 років), чим знижуються суб’єктивні психолінгвістичні показники. Поодинокі відповіді не розглядалися; після кожної реакції подано кількісний показник.

Слід зазначити, що слова-стимули формують асоціативні поля, які мають особливу внутрішню семантичну організацію свого складу. Це характеризує поле як одиницю знань про світ. Тому нами декларується ідея концептопольової організації асоціативно-вербальних мереж, яка адекватна, на нашу думку, епістемологічному інструментарію лінгвокультурології, оскільки домінуючим у лінгвокультурологічних дослідженнях стає аналіз такої структури представлення мовних і культурних знань, як концепт.

Асоціативні поля визначаються в експерименті як *компаративно-асоціативні концептополя*. Вони постають унаслідок взаємодії концептополів, структурованих гіперо-гіпонімічними відношеннями за польовим принципом: центр – периферія. У такий спосіб вибудовується певна асоціативна концептосистема: системоформувальним є концептополе, іменем якого є слово-стимул (напр., *брехливий* → концепт “Брехня” → макроконцептополе “Брехня”). До центру належать ядерні концептополя, іменем яких є перші дві реакції мовної свідомості на стимул (напр., макроконцептополе “Брехня” актуалізує у свідомості українців зооморфні мікроконцептополя “Собака” та “Лисиця”).

Результати експерименту:

нім.: kühn: Ritter 12, Hecht 4, Siegfried 3, Karl der Kühne 3, Held 2, Herkules 2; feigherzig: Hase 18, Kaninchen 5, Reh 4, Kind 2, Strauß 2, Hyäne 2; klug: Einstein 17, Fuchs 6, Elster 4, Lexikon 3, Buch 2, Rabe 2, ich 2, Gelehrte 2, Lehrerin 2, Eule 2; dumm: Brot 48, Bohnenstroh 12, Stroh 5, Schwein 4, Nacht 2; froh: Kind 14, Vogel (im Wind) 9, Floh in Haferstroh 3, Lied 3, Geretteter 2, Oskar 2, Sonnenschein 2; traurig: Trauerweide 7, Weide 5, Tod 4, Zootiere 2, Grab 2, Regenwetter 2; freigebig: guter Mensch 3, König 2, ich 2, mein Vater 2, Spender 2; geizig: Dagobert Duck 16, Schotten 12, Schwaben 9, Jude 5; fleißig: Biene / Bienen 57, Ameise 7, das fleißige Lieschen (Märchen) 4; faul: Faultier 14, (nasser) Sack 9, Hund 6, Schwein / Sau 3, Student 2; ehrlich: Kind / Kinder 19, eine gute Seele 3, Trottel 2; lügnerisch: Schlange 12, Politiker 8, lügt wie gedruckt 3, Schein 2, Hyäne 2; geil: (geiler) Bock 17, Sau 9, Ratte 7, Rettich 5, Nachbars Lumpi 2, Fußballspiel 2, Ferienreise 2; bescheiden: Jesus 8, Mariechen 4, kleine Mädchen 3, meine Oma 2, Bettelmann 2, Edelmann 2; nett: Mädchen 7, Freunde 5, Alte 5, Honigkuchenpferd 3, Oma 3, Grab 2; grausam: Tod 11,

Henker 10, Drache 5, Krieg 4, Mörder 3, Mord 3, Ungeheuer 2; schlapp: (Schlapp-)schwanz 11, ein Schluck Wasser in der Kurve 6, (nasser) Lappen 5, platter Reifen 3, Luftballon 3, Grippe 2, geprellter Frosch 2, Hund 2; neidisch: Missgunst 5, Missgünstiger 4, Liebhaber 2, Mitarbeiter 2, Waschweib 2, Falschheit 2, Freundin 2, Elster 2; gelassen: weiser Mann 3, Baum 2, Ruhe 2, Rocky 2, Mönch 2, Katze 2, Politiker 2; böse: Teufel 8, Wespe 3, Nacht finster 2, Luzifer 2, Unmensch 2, Tiger 2, Wolf 2, Hund 2; hartnäckig: Nuss 15, Esel 9, Maultier 4, Hund 3, Specht 2, Streber 2, Zecke 2;

укр.: сміливий: лев 10, воїн 6, герой 6, лицар 3, мисливець 3, тигр 3, козак 2, чоловік 2, вітер 2; боязкий: заєць 47, миша 4, кролик 3, кіт / кошеня 3, дитина 2; розумний: сова 6, професор 6, Ейнштейн 5, науковець / учений 5, книга 4, качка 4, Сократ 2, вундеркінд 2, вчитель 2, Бог 2, я 2, пес 2; дурний: пень 20, пробка 12, ступа 9, осел 7, баран 5, двері 4, дуб 4, сто свиней 2, курка 2, мій сусід 2; веселий: клоун 16, веселка 6, моя подруга 2, я 2; сумний: дощ 6, П'єро 5, верба 4, осінь 3, ніч 3, іва 2, пісня 2, хмарка 2, у воду опущений 2; щедрий: земля 14, Бог 4, осінь 3, мама 3, сонце 2, батьки 2, ріг достатку 2; скупий: єврей 7, багач 4, скнара 3, Скрудж 3, Плюшкін 3, Гобсек 3, лицар 3, дід 2; працелюбний: бджола / джміль 20, віл 17, кінь 7, селянин 6, мураха 5, віслук / осел 4, я 2, батьки 2; лінивий: кіт 7, ведмідь 7, я 6, свиня 5, Омелько 5, кішка 4, лінивець 3, студент 2; чесний: сльоза 3, дзеркало 3, товариш 2, скло 2, політик 2; брехливий: собака 10, лисиця 4, лис 4, сорока 4, баба 2; хтивий: свиня 2, кролик 2, чоловік 2, кіт 2; скромний: дівчина 6, ромашка 2, я 2, мій друг 2; добрий: мама 16, сонце 6, бабуся 5, Бог 4, собака / пес 4, батько 2, дідусь 2, сама доброта 2, Дід Мороз 2; жорстокий: вовк 6, тиран 5, вбивця 4, диявол 2, злочинці 2, ворог 2, Ірод 2, війна 2; сонний: муха 29, сова 5, ведмідь 4, кіт 3, бабак 3, студенти 2, соня 2, черепаха 2; заздрісний: сусід 6, ворог 5, подруга 3, баба 3, ворона 2, жаба 2; спокійний: двері 34, слон 5, стіна 5, удав 3, віл 2, змія 2; злий: собака 40, вовк 12, чорт 9, пес 2; наполегливий: відмінник / відмінниця 4, студент 3, вчитель 2.

Аналіз результатів експерименту:

1. Склад компаративно-асоціативних концептополів у німецькій та українській мовах виявляє численні збіги, відрізняючись в основному лише своєю структурою, тобто позицією концептів у ціннісній ієрархії мовної свідомості інформантів, напр.: концептополе klug / розумний виявляє 6 збігів: *Einstein / Ейнштейн, Buch / книга, ich / я, Gelehrte / науковець (учений), Lehrerin / вчитель, Eule / сова*. При цьому і в українців, і в німців трапляємо як еталони порівняння прецедентні імена (напр.: *Siegfried, Karl der Kühne, Dagobert Duck, Ейнштейн, Дід Мороз, Ірод*), непрецедентні імена (напр.: *Geretteter, Freunde, бабуся, сусід*), представників певних національностей (напр.: *Schotten, Schwaben, Jude, єврей*), природні явища (напр.: *Sonnenschein, Regenwetter, вітер, веселка*), сферу культури (напр.: *Lied, пісня*), артефакти (напр.: *Lexikon, ступа*). Численні збіги асоціацій німецьких і українських інформантів свідчать про певне контактування мов і культур цих віддаленоспоріднених народів. Однак:

а) кожне концептополе представлене, як правило, національно маркованими концептами, напр.: “Bohnenstroh”, “Honigkuchenpferd”, “Falschheit”, “Streber”, “Козак”, “Ступа”;

б) окремі концептополя, де слова-символи не несуть потужного лінгвосеміотичного заряду, не мають концептуальних збігів, напр.: schlapp / сонний, gelassen / спокійний;

в) навіть поверхове зіставлення ядер німецьких і українських компаративно-асоціативних концептополів засвідчує разючі відмінності, напр.: концептополя

feigherzig / боязкий і *fleißig* / працелюбний мають спільними лише концепти “Hase”/ “Заєць”, “Biene” / “Бджола”. Очевидно, таке домінування відмінного над спільним у ядрі мовної свідомості німців та українців пояснюється віддаленою спорідненістю цих лінгвокультур. Однак при будь-якій мовній і культурній віддаленості народів завжди існує, на нашу думку, певна ізоморфність ядра їхньої мовної свідомості з огляду на ізоморфні когнітивні механізми концептуалізації та категоризації мовцями об’єктивного світу.

2. Структура компаративно-асоціативного концептополя адекватно віддзеркалює ієрархію ціннісних пріоритетів певної лінгвокультури, чутливо реагуючи на будь-які зміни, напр.: у концептополі *faul* / лінивий маємо такі збіги: *Faultier* 14 / *лінивець* 3, *Schwein* / *Sau* 3 / *свиня* 5, *Student* 2 / *студент* 2. Однак більш значущим для німецької молоді є концепт “*Faultier*” ‘лінивець’, а для української – “Кіт” / “Ведмідь”. Очевидно, це пов’язано з тим, що така екзотична тварина, як лінивець останнім часом набула серед німців лінгвокультурної значущості, а серед українців еталонами ліні протягом століть залишаються кіт і ведмідь. У цьому зв’язку особливо показовим є німецьке концептополе *geil* ‘хтивий’, де трапляємо реакції-концепти “*Fußballspiel*” ‘футбол’ і “*Ferienreise*” ‘канікулярна подорож’, які на тлі усталених еталонів хтивості (*Bock, Sau, Ratte, Rettich, Nachbars Lumpi*) мають оказіональний характер. Це можна пояснити набуттям лексемою *geil* у середовищі німецької молоді статусу “модного слова” (Modewort); при цьому вона розширила своє значення, передаючи семантику неперевершеності та першокласності, що й зумовило появу в мовній свідомості концептів “*Fußballspiel*” і “*Ferienreise*” як реакцій на стимул *geil*.

3.3 огляду на специфіку цілеспрямованого експерименту, про усталеність асоціацій може свідчити статус реакцій як образів-еталонів КФО, напр.: для стимулу нім. *dumm* усталеними є асоціації *Brot* ‘хліб’ і *Bohnenstroh* ‘бобова солома’, бо вони є образами-еталонами КФО *dumm wie Brot sein* (букв.: бути дурним, наче хліб) – “бути надзвичайно дурним, дурний як сало без хліба”, *dumm wie Bohnenstroh* (букв.: бути дурним, наче бобова солома) – “дуже дурний” [3, 35–38], а для стимулу укр. лінивий – *ведмідь*: *лінивий як ведмідь* – “про ледачу, неповоротку людину” [6, 20].

Домінування усталених асоціацій над оказіональними залежить, на наш погляд, від архетипно-символічного підґрунтя та етнокультурної значущості слова-стимулу, напр.: у німецькому компаративно-асоціативному концептополі *dumm* усі п’ять реакцій є усталеними (*Brot, Bohnenstroh, Stroh, Schwein, Nacht*), у концептополі *fleißig* – дві з трьох (*Biene / Bienen, Ameise*), у концептополі *geil* – п’ять із семи (*Bock, Sau, Ratte, Rettich, Nachbars Lumpi*). Серед українських носіїв мови найбільшу лінгвосеміотичну значущість демонструють слова-стимули: боязкий, дурний, працелюбний, брехливий, злий.

Показово, що при загальній тенденції поступової втрати фразеологією своїх позицій у мовленнєвій компетенції сучасних комунікантів [4, 74] попередній досвід інформантів сприяє актуалізації в їх мовній свідомості поодиноких КФО предикативного типу, напр.: нім. *lügt wie gedruckt* та укр. *у воду опущений* (сумний як у воду опущений). Ці приклади чітко сигналізують про певний рівень володіння компаративною фразеологією носіями німецької та української мов, про що менш експліцитно свідчать номінативні реакції.

Проте більшість асоціацій не представлені як образи-еталони КФО навіть у найповніших словниках компаративних фразеологій німецької та української мов [3; 6; 7], де не знайдемо КФО *kühn wie ein Ritter / ein Hecht* (букв.: сміливий, наче лицар/

щука), *klug wie Einstein / Fuchs* (досл.: розумний, наче Ейнштейн / лисиця), *froh wie ein Vogel* (букв.: радісний, наче птах), *traurig wie eine Trauerweide* (букв.: сумний, наче плакуча верба), *сміливий як воїн, розумний як сова / професор, веселий як клоун / веселка, сумний як дощ / П'єро* та ін.

4. Негативні опозиції більшою мірою представлені усталеними асоціаціями, ніж позитивні. Це пояснюється відомим принципом когніції: концептуалізації та категоризації піддається насамперед усе те, що є подразником для людського організму (психіки). Тому часто антиконцепти виявляють численніші концептуальні зв'язки, формуючи не лише ядро компаративно-асоціативного концептополя, а й значною мірою домінуючи над реакціями-концептами опозиційного концептополя, напр.: найбільшою кількістю реакцій у концептополі *dumm / дурний* представлені антиконцепти “Brot” ‘хліб’ (48) і “Пень” (20) (порівняймо концептополе *klug / розумний* із концептами “Einstein” (17) та “Сова” (6).

5. За кількістю реакцій можна визначити найбільш значущі для сучасної німецької та української молоді концепти / антиконцепти і, відповідно, ціннісні орієнтири. Показовими тут є німецький концепт “Fleiß” ‘старанність’, який об’єктивується за допомогою концепту “Biene” ‘бджола’, та антиконцепти нім. “Dummheit” ‘дурість / тупість’ і укр. “Страх”, об’єктивовані концептами “Brot” ‘хліб’ та “Заєць” відповідно.

Як бачимо, концепт “Fleiß” був і залишається для німецької лінгвокультури одним із базових концептів, оскільки загальновідома старанність німців при виконанні будь-якої роботи залишається як ціннісний орієнтир актуальною і для німецької молоді. А серед антицінностей виокремлюється концепт “Dummheit”: тупість є найбільш негативною рисою молоді людини у Німеччині. Натомість наш експеримент нечітко демонструє ціннісні орієнтири української молоді (можливо лише концепт “Працелюбність”), хоча серед антицінностей показовим є антиконцепт “Страх” (можна виокремити також “Дурість”, “Брехня”, “Злість”).

Висновки. Таким чином, зіставний аналіз тандему *стимул → реакція* у межах компаративно-асоціативних концептополів носіїв віддаленоспоріднених німецької та української мов дозволяє кваліфікувати психолінгвістичний експеримент як ефективний інструмент, за допомогою якого можна виявляти спільне і специфічне в національній мовній свідомості інформантів на тлі взаємодії мови та культури. Це сприяє розкодуванню лінгвокультурологічної інформації асоціативних полів, встановленню узусності асоціацій сучасних мовців та визначенню цінностей / антицінностей носіїв різних мов. На перспективу залишається вдосконалення методики лінгвокультурологічного аналізу компаративно-асоціативного концептополя цілеспрямованого психолінгвістичного експерименту.

Л і т е р а т у р а :

1. Вороб'єв В. В. Лінгвокультурологія : Монографія / Владимир Васильевич Вороб'єв. – М. : РУДН, 2008. – 336 с.
2. Левченко О. П. Фразеологічна символіка : лінгвокультурологічний аспект : Монографія / Олена Петрівна Левченко. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
3. Мізін К. І. Німецько-український фразеологічний словник (усталені порівняння) / К. І. Мізін. – Вінниця : Нова книга, 2005. – 304 с.
4. Мізін К. І. Психолінгвістичний експеримент чи соціолінгвістичний моніторинг? Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології / К. І. Мізін // Мовознавство. – 2008. – № 1 (244). – С. 67–79.
5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. – М. : Слово / Slovo, 2000. – 624 с.
6. Юрченко О. С. Словник стійких народних порівнянь / О. С. Юрченко, А. О. Івченко. – Харків : Основа,

1993. – 176 с.

7. Walter H. Wörterbuch deutscher sprichwörtlicher und phraseologischer Vergleiche. Teil 1 /H. Walter. – Hamburg : Verlag Dr. Kovač, 2008. – 332 S.

Мінчак Г. Б.

Київський національний лінгвістичний університет

ЛІНГВОАКСІОЛОГІЧНІ ПАРАМЕТРИ ІДЕОЛОГІЧНОЇ ЕМОТИВНОСТІ

Проблема вираження оцінки в мові належить до найбільш складних наукових питань. З огляду лексичної семантики сема 'оцінка', на думку більшості лінгвістів, може бути денотативним або конотативним компонентом, а також пронизувати обидва аспекти лексичного значення [1, 11]. Співвідносячись із денотатом, оцінка має раціональний характер, а – з конотатом, – емоційний. Висновок про переважання суб'єктивної чи об'єктивної оцінок є прив'язаним, як нам видається, до конкретної національної мови. О. О. Потебня, який розглядав категорію оцінки в культурологічному та логіко-психологічному ракурсах, небезпідставно твердив про перевагу в українській мові суб'єктивної оцінки над об'єктивною. Суб'єктивність оцінки зумовлює її конотативність, а відтак, і функціонування в конотативному макрокомпоненті лексичного значення слова у вигляді окремої оцінно-емоційної семи. Виходячи з того, що ця сема тлумачиться нами як емотивна, то в сукупності з ідеологічною її доцільно визначити як ідеологічну емотивність, що є різновидом соціальної емотивності.

Основними завданнями запропонованої розвідки є з'ясування місця соціально-ідеологічної емотивності в лексичній семантиці ідеологічних слів.

Соціально-ідеологічна оцінність – екстралінгвальний чинник, який впливає на ускладнення семантичної структури слів. Це дало підстави дослідникові політичної фразеології німецької мови Я. Т. Билиці вважати оцінність категоріальною ознакою макрополя суспільно-політичної лексики і фразеології [2, 43–45]. З нашого погляду, зводити всю конотативну частину значення ідеологічно забарвлених номінативних одиниць (ІЗНО) до соціально-ідеологічної оцінки не зовсім правильно, однак уважати її провідним мікрокомпонентом у лексичній семантиці ідеологізованих слів є певні підстави. Ідеться про істотні риси соціально-ідеологічної семи, до яких належать, зокрема, такі:

1) лабільність, тобто "переміщення" з одного знаку в інший залежно від зміни ідеологічного контексту, що, з погляду семасіології може бути представлене явищами ідеологізації, деідеологізації, переідеологізації. Так, у сучасних публіцистичних і лексикографічних працях віддзеркалено зняття позитивної ідеологічної маркованості в семантичних радяннізмах. Наприклад, після Жовтневої революції узагальнено-метафоричного значення набули слова, які символізували працю робітників і селян: *молот, верстат, серп, плуг*. Символічний ореол, що був сформований над цими номенами, певною мірою сприяв залученню до сфери переносного вживання низки слів, дотичних до тієї ж тематичної групи типу *горно, підковувати, боєць, вахта, завоювання, заповіт, кодекс, возз'єднання* тощо.

На сторінках публіцистики періоду українського державотворення ці лексеми або